

- Pestalozzi, 1981* – Pestalozzi I.G. Selected pedagogical works / I.G. Pestalozzi // 2 Vols. – М. : Education, 1981. – Т. 2. – 416 p.
- Podmazin, 1997* – Podmazin S.I. Personality-oriented educational process. Principles. Technology / S.I. Podmazin // Pedagogy and Psychology. – 1997. – № 2. – P. 35.
- Fishing, 2009* – Fishing V.V. Theories of personality in our psychology and pedagogy [Text] : Textbook / V.V. Rybalka // Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Psychology. G.S. Kostyuka Institute of teacher education and adult education. – Odessa, 2009. – 575 p.
- International Perspectives..., 1989* – International Perspectives on Psychology in the Schools / Edited by Philip A. Saigh (Graduate Center City University of New York), Thomas Oakland (The University of Texas at Austin). – Lawrence Erlbaum Associates, published 1989 Hillsdale, New Jersey. Hove and London. – 278 p.

УДК 159.944.4:355/359

Ольга Кухарчук

АНАЛІЗ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПІДДАТНОСТІ ДО ПТСР ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Стаття присвячена аналізу індивідуально-психологічних детермінант піддатності до ПТСР військовослужбовців. Розгляд проблеми здійснюється на основі феноменології посттравматичних наслідків та психологічної травми. З'ясовуються психологічні стани, які є найбільш вразливими до посттравматичного стресу. Доводиться необхідність психологічної підготовки військовослужбовців до екстремальних ситуацій з метою збільшення стресостійкості.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє констатувати, що посттравматичний стресовий розлад є однією з головних проблем військовослужбовців, які перебували в екстремальних ситуаціях, а саме приймали участь у бойових діях.

Робиться висновок, що значна частина військовослужбовців, які приймали участь у бойових діях мають схильність до посттравматичного стресового розладу. Визначаються конкретні психологічні детермінанти, які стали найбільш підданіми до змін у військових після участі у бойових діях. Їх аналіз дозволяє сформулювати правильні підходи для корекції та відвернення негативних станів, депресії.

Доводиться необхідність психологічної підготовки військовослужбовців до екстремальних ситуацій з метою збільшення стресостійкості. Також важливість ретельного вивчення груп військових, які будуть брати участь у бойових діях та постійне вивчення військовослужбовців, які вже перебували у екстремальних ситуаціях, або були свідками тих чи інших військових дій для попередження небажаних наслідків.

Ключові слова: *посттравматичний стресовий розлад, стрес, психологічна травма, екстремальна ситуація.*

Стаття посвячена аналізу індивідуально-психологічних детермінант подверженности к ПТСР военнослужащих. Рассмотрение проблемы осуществляется на основе феноменологии посттравматических последствий и психологической травмы. Выясняются психологические состояния, которые являются наиболее уязвимыми к посттравматическому стрессу. Доказывается необходимость психологической подготовки военнослужащих к экстремальным ситуациям с целью увеличения стрессоустойчивости.

Ключевые слова: *посттравматическое стрессовое расстройство, стресс, психологическая травма, экстремальная ситуация.*

The article is devoted to the analysis of individually-psychological determinants of PTSD soldiers. Review of the problem is based on the phenomenology of post-traumatic effects and

psychological trauma. Turns out psychological States that are most vulnerable to post-traumatic stress disorder.

The article proves the necessity of psychological preparation of military personnel to extreme situations with the goal of increasing stress tolerance. The theoretical analysis allows to state that post-traumatic stress disorder is one of the main problems of troops stationed in extreme situations, took part in the fighting. It is concluded that a significant proportion of soldiers who participated in combat have a tendency to post-traumatic stress disorder.

Identifies specific psychological determinants that are the most susceptible to changes in military after taking part in the fighting. Their analysis helps to establish the right approaches for the treatment and prevention of negative conditions, depression. The article proves the necessity of psychological preparation of military personnel to extreme situations with the goal of increasing stress tolerance.

The importance of a careful study of the groups of soldiers who will take part in the fighting and constant study of soldiers who were in extreme situations, or have witnessed some military action to prevent undesirable consequences.

Keywords: *post-traumatic stress disorder, stress, psychological trauma, extreme situation.*

Постановка проблеми. Тема породжується реальним станом подій серед працівників силових структур, які приймають участь в екстремальних ситуаціях (ведення бойових дій, ліквідація масових заворушень, нейтралізація озброєних злочинців, інші посилені варіанти несення служби). Екстремальні умови роботи, з психологічної точки зору характеризуються сильним психотравмуючим впливом, подій, пригод та обставин на психіку військовослужбовця, що відбивається на всій професійній діяльності. Також розвиток психологічної допомоги військовослужбовцям, що перенесли стан дистресу, пов'язаного з професійною діяльністю є на низькому рівні та знаходиться на стадії розвитку.

Ті події, які виходять за рамки звичайного людського досвіду не завжди є прийнятними. Інколи резерву психіки не достатньо щоб справитись з пережитим стресом. Так через декілька тижнів після екстремальної ситуації може виникнути та розвинутих ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) або як його ще називають – посттравматичний стресовий синдром.

Одним з напрямків психологічної допомоги при супроводі проходження служби є дослідження проблематики виходу людини з екстремальної (стресової) ситуації та становлення (адаптація) її в суспільстві.

На протязі всієї історії людства були війни, природні катаклізми, вбивства та катастрофи, а відповідно все це супроводжувалось стресом та пост стресовим розладом. В різні часи дані симптоми описувалися неоднаковими термінами, але мали однакове значення та симптоматику.

Перше згадування схожого самопочуття датується 1871 роком, коли вчений Да Коста описував психічні розлади у солдатів громадської війни у Америці, такі як «окопний синдром», синдром «серце солдата», «снарядний шок» та інші. В 1884 році був описаний травматичний невроз,

як наслідок тяжкої катастрофи на залізничній дорозі. Над цією тематикою також працював вітчизняний науковець П.Б. Ганнушкін, який відмічав набуття психопатії, як наслідок соціальних катаклізмів у молодих революціонерів в ході Жовтневої революції. Однак термін «посттравматичний стресовий розлад» був введений в 60-70 роках вченими Америки, які відмітили, що після участі у бойових діях (Корея, В'єтнам, Афганістан) військовослужбовці отримали продукт цих війн у вигляді психічних травм та розладів.

Діагноз ПТСР в міжнародних класифікаціях появився відносно недавно – в 1980 р. в DSM III і в 1995 р. в МКХ 10 [Александров, 2003; Хухлаев, 2006].

Активно вивчаються психологічні наслідки стресу, викликаного участю у бойових діях: Р. Абурахманов, М. Зеленова, Є. Лазебна, Н. Тарабрина [Погодин, 2008].

На ряду з подіями сьогодення активно вивчається діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій: П. Волошин, Н. Марута, Л. Шестопалова, І. Лінський.

Метою статті є аналіз індивідуально – психологічних детермінант підданості до ПТСР військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Посттравматичний стресовий розлад вважається реакцією на травмуючу подію, яка є не стандартною для людини – такою, як серйозний нещасний випадок, природна катастрофа, напад, звалтування, участь у бойових діях.

При різних травмуючих впливах на людину виникає стрес. Стрес – це неспецифічна реакція психіки людини на зовнішні дії. Інтенсивність стресу залежить не від об'єктивних показників дії, а від його суб'єктивної значущості для людини.

Для стресу є багато причин і маса чинників, що мають відношення до цього стану. Одні з найважливіших є:

- стресогенні життєві події, викликанні стосунками з іншими людьми;
- особи, які більш схильні до стресу чим інші;
- чинники довкілля, сприяючі розвитку стресу, такі як підвищена температура або шум [Психологія особистості, 2001].

Починаючи з періоду другої світової війни, науковці різних галузей почали активно вивчати функціональні стани людини, що виникають в бойовій обстановці. В основі досліджень та психофізіологічних оцінок негативного впливу екстремальних факторів, встановлено, що у бойовій обстановці виникають тяжкі змішані психологічні стани, які негативно впливають на рівень боєздатності і надійності військових в цілому. Доводиться прояв розладів і через тривалий період після закінчення дії екстремальних факторів. Високий відсоток становить частота таких розладів [Решетников, 2006].

Завідувач відділом соціальної психіатрії і психіатрії екстремальних станів Українського науково-дослідницького інституту соціальної і судової психіатрії і наркології, професор кафедри загальної медичної психології і педагогіки Національного медичного університету імені А. Богомольця, доктор медичних наук О. Чабан відмічає, що проблема розвитку ПТСР є досить актуальною. В Україні є свої мішені для посттравматичних стресових розладів, такі як воїни афганці, учасники бойових дій на Кавказі і в Югославії, ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС, Закарпаття, яке постійно страждає від паводків та його наслідків, аварійність на залізничній дорозі. А збільшує цей список - події 2013-2014 років у в столиці України та згодом і на її сході.

Розглядаючи наслідки катастроф, стихійних лих та бойових дій, необхідно враховувати не тільки наявність прямих санітарних втрат, зумовлених ушкоджуючими факторами, але й психотравмуючі впливи, наслідком яких є психічні порушення різного ступеня вираженості.

У міжнародній класифікації психічних порушень в травматичному стресі виділяють три групи симптомів: симптом повторного переживання (чи симптом «вторгнення»), симптом уникнення і симптом фізіологічної гіперактивності [*Восточно-Европейский институт...*, 2009].

У відповідності з особливостями прояву та перебігу розрізняють три підвиди ПТСР:

1. Гострі, розвивається в строки до трьох місяців (його не варто путати з гострим стресовим розладом, який розвивається на протязі одного місяця після критичного інцидента);
2. Хронічні, має термін більше трьох місяців;
3. Відстрочені, коли розлад виникає після шести і більше місяців з моменту травматизації.

Виходячи з зазначеного можна зробити висновок, що посттравматичні стани є дуже важкими для людини, особливо якщо особа тривалий час знаходилась в стані стресу або під тривалим впливом певних зовнішніх умов. Багато залежить від самої психіки військовослужбовця його підготовки, як психологічної так і фізичної. Так у випадку бойових дій, посттравматичний стресовий розлад є хронічним та відстроченим. У військових спостерігаються симптоми ПТСР навіть якщо вони не приймали активної участі у бойових діях, а перебували у прифронтовій зоні [*Психология телесности...*, 2007].

Враховуючи неналежну підготовку військових до екстремальних умов важливо визначити ряд психологічних детермінант. Визначаючи піддатні детермінанти ПТСР ми зможемо проводити відповідну корекційну роботу у формі індивідуальної або групової терапевтичної роботи, що вплине на емоційну стійкість військовослужбовця, а відповідно і на його поведінку в екстремальних умовах.

З метою визначення актуальних питань пов'язаних з симптоматикою ПТСР нами проведено опитування військовослужбовців,

які брали участь у охоронні громадського порядку під час масових акцій 2013-2014 років та яких у липні 2014 року було відправлено на схід України для участі в антитерористичній операції.

Проаналізувавши результати проведеного дослідження взаємозв'язку ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців можна зазначити, що з числа опитаних військовослужбовців 50% приймали участь в операціях та виконували завдання підвищеної складності. Під час знаходження в зоні АТО 47% військових більше одного місяця, а саме від одного до трьох знаходились на території противника з метою розвідки або інших бойових операцій. В оточенні ворога до трьох разів перебувало 47% бійців.

Каталізатором стресу є також поранення або загибель бойового товариша, у підрозділі біля 25% загинуло під час бойових дій. Біля 70% військовослужбовців брали участь у обстрілі ворога, з них 35% бачили, як було вбито або поранено людину в ході бойових дій. Самі ж військові неодноразово були під загрозою смерті або поранення, в середньому до 15 разів за три місяці, це становить 53% опитуваних.

Після знаходження в зоні АТО дані військовослужбовці стали більш дезадаптованими та внутрішньо напруженими, проявлялась замкненість, підвищення тривожності та схильність до шкідливих звичок. У багатьох явні ознаки безсоння та дратівливості.

Звертаючи увагу на зв'язок визначених показників опитувальника травматичного стресу із факторами опитувальника Р. Кеттелла визначено ряд особистісних показників: спостерігається значна схильність до депресивного стану, упертість, схильність до невиправданого ризику. Надалі, можна зазначити що у відносинах з людьми військовослужбовці обтяженні ПТСР є прямолінійними та скептичними, важко піддаються компромісам. При першій можливості уникнути розмов вони закриваються у собі, не діляться почуттями та переживаннями. Через постійне переживання та боязнь дають волю почуттям у складних ситуаціях, стають м'якосердими та поступливими. Всі складні питання та їх вирішення відкладають на потім, схильні до нав'язливої стурбованості. При рутинній роботі або ж роботі яка не приносить морального задоволення у них зменшується мотивація, при цьому знижується прагнення будь що змінити у своєму житті. Зменшення самоконтролю, спонтанність у поведінці, не дотримання загальноприйнятих правил призводить до порушення соціальних зв'язків. Прийняття тільки старих правил та норм, традицій, тих що були до стресової ситуації ускладнює, чи навіть унеможлиблює їхню соціальну адаптацію.

Виходячи з теоретичних знань постраждалими є не тільки фізично обмеженні особи, а й люди в яких виявленні психологічні зміни. Ці зміни можуть бути негативними та проявляться як і в робочих моментах так і в буденному житті.

Аналізуючи індивідуально - психологічні детермінанти піддатності ПТСР можна виділити, що саме через високу тривожність та невпевненість в собі у військових знижений поріг стресостійкості. Під час бойових дій саме ця характеристика першою піддається враженню, тобто підвищується невпевненість та тривожність, а це призводить до розсіяності та легковажності, що в свою чергу робить військового легкою мішенню.

Виходячи з кореляційного аналізу проведених методик то подразником для виникнення посттравматичного розладу є не бажання ділитись почуттями, що накопичились під час бойових дій. Замкнутість та скептичність у спілкуванні не дозволяє військовим пережити ситуацію та прийняти її, що в свою чергу може призвести до нервового зриву.

Після повернення з зони АТО військовим не було надано тимчасової відпустки, а це відображається на їх ставленні до суспільства та знаходження «свого місця» в ньому. Через боязнь неприйняття себе соціальним середовищем військові з ПТСР стають закритими. У колективі мовчазні, при прямих запитаннях дають неконкретні відповіді. При надмірній увазі оточуючих воліють залишатись на самоті.

Через те що у військових незначна підготовка до бойових дій та не володіння інформацією, вони дають волю почуттям, а це відображається на їх самозахисті. Після сильного стресу впадають у відчай.

Якщо військовий мав впевненість в собі, не боявся складних ситуацій то після впливу на нього стрес-фактору стає дратівливим та емоційно нестійким.

Під час несення служби у військовій частині у військовослужбовця була присутня мотивація, поставленні життєві цілі то в залежності від тривалості часу впливу екстремальної ситуації вони стають мало мотивовані. Цінності та поставленні цілі стають не конкретними, невпевненість у завтрашньому дні відображається на їх відношенні до служби.

Ці переживання відображаються і на внутрішній конфліктності. Бажання зробити все на перекір суперечить поняттям встановленим в житті військової частини. Появляється спонтанність у поведінці, недисциплінованість.

Прагнення залишити все як є, заперечення нових ідей та змін призводять до консерватизму у поняттях. Усе це послабляє і руйнує взаємозв'язки з іншими людьми і як наслідок – веде до зниження адаптивних можливостей. Але специфіка роботи військовослужбовця не дозволяє йому дистанціюватися від спогадів та подій. Контакти з цивільними стають все рідшими та більш напруженими так, як військовослужбовці вважають, що людина, яка не перебувала в схожій ситуації не зможе зрозуміти та підтримати.

Таким чином в даному випадку важливим є конкретне визначення психологічних детермінантів які визначають вразливість до стрес –

факторів та піддатності до ПТСР військовослужбовців внаслідок бойових дій. Їх аналіз дозволить сформулювати правильні підходи для:

- ранньої діагностики професійно непридатних осіб до дій у ризиконебезпечних умовах службово-бойової діяльності;
- розробки цілеспрямованих програм професійно-психологічної підготовки, спрямованої на розвиток тих значущих якостей, які визначають готовність до такої діяльності;
- корекції та профілактики наслідків ПТСР.

Наведенні дані та їх аналіз свідчать про те, що на сьогоднішньому етапі розвитку психологічна підготовка військовослужбовців є на недостатньому рівні. Через непередбачуваність подій відбувається спонтанна та невідповідна підготовка військових до екстремальних ситуацій. Особи які схильні до ПТСР потребують особливої уваги, як від служб психологічного забезпечення так і від самого соціального середовища військовослужбовця.

Таким чином, зростає необхідність психологічної підготовки військовослужбовців до екстремальних ситуацій з метою збільшення їхньої стресостійкості. Потрібне ретельне вивчення груп військових, які будуть брати участь у бойових діях та постійне вивчення військовослужбовців, які вже перебували у екстремальних ситуаціях, або були свідками тих чи інших військових дій для попередження небажаних наслідків.

Підвищення кваліфікації співробітників психологічних служб Національної гвардії України та Збройних сил України призведе до покращення внутрішнього клімату колективу військових та попередження виникнення посттравматичних наслідків у військовослужбовців.

Висновки. Отже, за даними проведеного дослідження можна визначити, що військовослужбовці, які мають схильність до посттравматичного розладу стають замкнутими та не бажають втручання сторонніх осіб до свого внутрішнього світу. Мають схильність до шкідливих звичок та небажання розповідати про події, що з ними стались, що шкодить їхньому самопочуттю, як і душевному так і фізичному. Таким особам потрібна допомога, але у зв'язку із специфікою роботи та проходженням служби 90% військовослужбовців її не отримують. З моменту впливу стрес-фактору до розладу, проходить значно менше часу ніж у військовослужбовців у яких висока стресостійкість. Через постійно закритий режим роботи та обмежене спілкування призводить до збільшення строку адаптації після події.

Військовослужбовці у яких схильність до ПТСР також наявна, однак на меншому рівні, є більш активними у суспільстві, мають власну точку зору та не соромляться її виражати, через це вони є менш схильними до депресії але є більш агресивними та збудженими. Нерозуміння суспільством таких осіб призводить до більшої ймовірності вчинення ними правопорушень.

При небажанні отримати допомогу від кваліфікованих психологів та психіатрів можуть мати місце суїцидальні думки та дії.

Дослідження показують, що військовим потрібна допомога як від професіоналів так і від самого суспільства та завдяки йому ми можемо сформулювати правильні підходи для:

- ранньої діагностики професійно непридатних осіб до дій у ризиконебезпечних умовах службово-бойової діяльності;
- розробки цілеспрямованих програм професійно-психологічної підготовки, спрямованої на розвиток тих значущих якостей, які визначають готовність до такої діяльності;
- корекції та профілактики наслідків ПТСР.

На даному етапі розвитку даної теми є важливим фактором розробка програм та пропозицій для такої верстви населення, адже ситуація яка склалась у сучасній Україні турбує не лише людей які мають до неї пряме відношення, а й тих хто просто проживає в цій державі.

ЛІТЕРАТУРА

- Александров, 2003* – Александров Д.О., Кондратьев Я.Ю. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Психологічне забезпечення переговорної діяльності. Частина III. /Д.О. Александров // Навч.-метод. посібн. – К. : НАВСУ, 2003.
- Восточно-Европейский институт..., 2006* – Восточно-Европейский институт психоанализа, 2008 / М.М. Решетников // Психическая травма. - СПб. : Изд-во ВЕИП, 2006.
- Тарабрина, 2009* – Тарабрина Н.В. Психология посттравматического стресса : теория и практика /Н.В. Тарабрина. – М. : Из-дво «Институт психологии РАН», 2009.
- Хухлаев, 2006* – Хухлаев О.Е. Обычная работа в необычных условиях: психологическое консультирование, осложненное травматическим стрессом / О.Е. Хухлаев. – М. : 2006.
- Погодин , 2008* – Погодин И.А. Суицидальное поведение: психологические аспекты : учеб. Пособие / И.А. Погодин. - М. : Флинта : МПСИ, 2008.
- Психология личности, 2001* – Психология личности : словарь-справочник. За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К. : Рута, 2001.
- Психология телесности, 2007* – Психология телесности между душой и телом/ред.-сост. В.П. Зинченко, Т.С. Леви. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2007.
- Решетников, 2006* – Решетников М.М. Психическая травма.-СПб. : Восточно-Европейский институт психоанализа, 2006.

REFERENCES

- Aleksandrov, 2003* – Aleksandrov D.O., Kondratiev Ia.Iu. Psykholohichne zabezpechennia operativno-sluzhbovoi diialnosti pratsivnykiv militsii. Psykholohichne zabezpechennia perehovornoj diialnosti. Chastyna III. /D.O.Aleksandrov //Navch.-metod. posibn. – K. : NAVSU, 2003.
- Vostochno-Evropejskiyi ynstitut..., 2006* – Vostochno-Evropejskiyi ynstitut psykhoanaliza, 2008 / М.М. Reshetnikov // Psykhycheskaia travma. – SPb. : Yzd-vo VEYP, 2006.
- Tarabryna, 2009* – Tarabryna N.V. Psykholohyia posttravmatycheskoho stressa : teoryia y praktyka / N.V. Tarabryna. – М. : Yz-dvo «Ynstitut psykholohyy RAN», 2009.
- Khukhlaev, 2006* – Khukhlaev O.E. Obychnaia rabota v neobychnykh uslovyiahk : psykholohycheskoe konsulytyrovanye, oslozhnennoe travmatycheskym stressom / O.E. Khukhlaev. – М. : 2006.
- Pohodyn , 2008* – Pohodyn Y.A. Suitysdalnoe povedenye : psykholohycheskye aspekty : ucheb. Posobyie / Y.A. Pohodyn. – М. : Flynta : MPSY, 2008.
- Psykholohiia osobystosti, 2001* – Psykholohiia osobystosti : slovnyk-dovidnyk. Za redaktsiieiu P.P. Hornostaia, T.M. Tytarenko. – K. : Ruta, 2001.
- Psykholohyia telesnosti..., 2007* – Psykholohyia telesnosti mezhdou dushoi y telom / red.-sost. V.P. Zynchenko, T.S. Levy. – М. : AST: AST MOSKVA, 2007.

УДК 378:004

Юліана Лавриш

НАВИЧКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПОДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ У СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

В статті розкрито сутність поняття «soft skills» як навичок соціальної взаємодії та міжособистісної комунікації. Автором пояснено різницю між професійними навичками (hard skills) та навичками соціальної взаємодії та міжособистісної комунікації (soft skills). Обґрунтовано актуальність формування навичок соціальної взаємодії в сучасних вищих навчальних закладах. Показана кореляція вимог сучасного глобального ринку праці та освітнім продуктом, що пропонується університетами. Наведена класифікація навичок соціальної взаємодії. Навички професійної комунікації в межах компетентностей визначаються пріоритетними для ефективної професійної діяльності. В статті проаналізовані приклади впровадження навчальних програм та курсів провідних університетів світу. Запропоновані форми та методи формування навичок соціальної взаємодії під час навчання в університеті. Визначені необхідні педагогічні умови для ефективного впровадження даних програм в університетах України. Автор статті зазначає необхідність та важливість формування навичок соціальної взаємодії та міжособистісного спілкування для інженерів.

Ключові слова: навички, соціальна взаємодія, міжособистісне спілкування, професійна підготовка, професійна комунікація, критична рефлексія, лідерські якості.

В статье раскрыта суть понятия «soft skills» как навыков социального взаимодействия и межличностной коммуникации. Автор объясняет разницу понятий профессиональные навыки (hard skills) и навыки социального взаимодействия и межличностной коммуникации (soft skills). Представлена классификация навыков социального взаимодействия и межличностной коммуникации. В статье проанализированы примеры внедрения учебных программ и курсов в современных университетах с целью формирования навыков социального взаимодействия и межличностной коммуникации. Автор описывает и предлагает наиболее эффективные формы и методы формирования навыков социального взаимодействия и межличностной коммуникации для имплементации в университетах. Определены основные педагогические условия для эффективного внедрения программ и курсов по формированию навыков социального взаимодействия и межличностной коммуникации.

Ключевые слова: навыки, социальное взаимодействие, межличностная коммуникация, профессиональная подготовка, профессиональная коммуникация, критическая рефлексия, лидерские качества.

One way to improve the engineers employability skills and enhance their adaptation to the requirements of the labour market is the development of soft skills. The paper describes the concepts such as «hard skills» and «soft skills». Their comparative characteristics are presented. It is proved that professional career growth depends on soft skills level. The article contains a list of the necessary soft skills for professionals in engineering industry. The skills of professional communication are considered to be the most significant for an engineer. The author has analyzed some educational programs and courses which were implemented in different universities in order to develop soft skills in students. The forms and methods of soft skills formation are outlined. The most important educational conditions are listed. The author underlines the necessity and importance of soft skills for future engineers in Ukraine.

Key words: soft skills, hard skills, interpersonal communication, professional communication, professional training, critical reflection, leaders' qualities.